

УДК:811.512.161.

DOI: 10.35254/bhu.2019.47.34

Seçkin UYSAL

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

GUMNÂM (MUHAMMED EMİN HIRKATÎ) İLE MEŞREB (BABA RAHÎM) ARASINDAKİ EDEBÎ MÜNASEBETLER

ГУМНЯМ (МУХАММЕД ЭМИН ХЫРКАТИ) МЕНЕН МЕШРЕБ (БАБА РАХИМ) ОРТОСУНДАГЫ БААРЛАШУУ

CONNECTION BETWEEN GUMNÂM (MUHAMMED EMİN KHURKATI) AND MESHREB (BABA RAKHİM)

Özet: Çağatayca'nın Klasik Sonrası Devri (1600-1921)'ne ait yazma eserleri konu edinen çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Bu çalışmalar sayesinde dönemin şairleri ve bu şairlerin eserleri birer birer bilim dünyasına tanıtılmaktadır. Birçoğu daha sonra istinsah edilen yazma eserlerde içerik bakımından benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu dönem eserlerinde halk tarafından çokça saygı gösterilen ve sevilen şairlerin şiirleri bazen bir diğer şairin eserinde yer alabilmekte bazen de aynı veya benzer şiirler birden fazla şaire isnat edilebilmektedir. Bu makalede Çağatayca'nın Klasik Sonrası Devri şairlerinden Gumnâm (Muhammed Emin Hırkatî) ile Meşreb (Baba Rahim)'in eserlerinde yer alan ve orijinalinin kime ait olduğu tam olarak tespit edilemeyen şiirler gösterilmiş ve bu şiirler değerlendirilmiştir.

Anahatar Kelimeler: Çağatayca, Gumnâm, Meşreb, Edebî münasebetler

Аннотация: Бул илимий макалада акыркы жылдарда Чагатай тилинин класикадан кийинки доору (17- кылымдын башы) 20- кылымдын башына таандык жазма эстеликтеринин темасы болгон көптөгөн эмгек жаралган. Бул эмгектердин алкагында аталган доордун акындары жана бул акындардын чыгармалары бир бирден илим дүйнөсүнө таанытылды. Көп чыгармалардын көчүрмөлөрү тематикалык жана мазмундук жактан окшоштуктар байкалат. Көчүрмөлөрдү жаратуу кезегинде эл арасында таанымал жана кадыр-баркка ээ акындардын ырлары башка чыгармада кайталанышы ыктымал. Бир эле ыр көп акынга таандык болуп калган. Бул макалада Гумням (Мухаммед Эмин Хыркати) менен Мешребтин (Баба Рахим) чыгармаларында орун алган жана оригиналынын кимге таандык экен белгисиз болгон ырлар мисал катары берилип, алар жөнүндө ой-пикирлер жогору бааланган.

Түйүндүү сөздөр: Чагатай тили, Гумням, Мешреб, Адабий баарлашуу.

Annotation: In recent years there have been created lots of works on written manuscripts related to the post classical epoch of Chagatai language (beginning of 17-20 centuries). Within the scope of these works, poets (akins) of above-mentioned era and their compositions were introduced to the scientific society one after another. There are a lot of thematic and substantial similarities in the copies of the works. It was possible to repeat the well-known and famous poets' songs in different compositions. The same song could be related to many poets. This article considers the songs with unknown origins in Gumnâm (Muhammed Emin Khyrkati) and Meshreb's (Baba Rahim) works.

Key Words: Chagatai language, Gumnâm, Meşreb, Literally connection.

Giriş: XVII. yüzyılın başı ile XX. yüzyılın başına kadarki dönem Çağatayca'nın Klasik Sonrası Devri'dir. Bu yüzyıllar arasında hüküm süren Orta Asya Türk hanlıklarının yaşadıkları siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunlar sanat ve

kültür alanını da etkilemiş dönemin yazar ve şairleri önceki yüzyıllardaki edebî şahsiyetleri taklitten öteye geçememişlerdir. XX. yüzyılın başından itibaren ise Çağatayca yerini köken olarak aynı, fakat ayrı Türk yazı dillerine bırakmıştır.

Çağatayca ile ilgili bilimsel araştırmalar çoğunlukla Çağatayca'nın *Klasik Öncesi* ve *Klasik Sonrası Devri*'ne ait eserler temelinde gerçekleşmiş, Çağatayca'nın *Klasik Sonrası Devri*'ne ait araştırmalar ise ancak son yıllarda artış göstermiştir. Bu durumun temelinde 30 yıl öncesine kadar Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki kütüphanelerde bulunan Çağatayca el yazması eserlere ulaşmanın zorluğu yatmaktaydı. 1990'lı yılların başından itibaren bu ülkelerdeki Çağatayca el yazması eserlere ulaşma imkânı artmış, son yıllarda ise Çağatayca el yazması pek çok eser elektronik ortama da aktarılmaya başlanmıştır. Çağatayca eserlerin bilimsel incelemeler için kolay elde edilebilir hale gelmesiyle Çağatayca'nın *Klasik Sonrası Devri* ile Çağdaş Türk yazı dilleri arasındaki bağlantı daha detaylı şekilde ortaya konmaktadır. Ayrıca daha önce *Türk Dili Tarihi* içerisinde adından söz edilmeyen ya da adını bildiğimiz fakat hakkında detaylı bilgilere sahip olamadığımız Çağatayca'nın *Klasik Sonrası Devri* nde yaşamış yazar ve şairleri hakkında da yeni bilgiler ortaya çıkarılmaktadır.

Gunnâm (Muhammed Emin Hırkatî)

Türkojî'de Çağatayca'nın *Klasik Sonrası Devri*'ne ait el yazması eserler ile ilgili araştırmaların sayısı arttıkça XVII-XX. yüzyıllar arasında eser vermiş ve daha önce hakkında pek fazla bilgiye sahip olamadığımız edebî şahsiyetlerden haberdar olabiliyoruz. Söz konusu dönemde yaşamış edebî şahsiyetlerden birisi de *Gunnâm* mahlasını kullanan *Muhammed Emin Hırkatî* dir. *Gunnâm* 1634 yılında Kaşgar vilayetinin Yenişehir nahiyesinin Tazgun köyünde doğmuş ve 1724 yılında ölmüştür (Tursun, 1986: 64). *Gunnâm*'ın *Divân-ı Gunnâm* adında bir divanı ve *Muhabbetnâme* ve *Mihnetkâm* adlı bir destanı vardır. *Gunnâm* 16 yıl Kaşgar mekteplerinde eğitim görmüş Arapça ve Farsça öğrenmiştir (Uyguri 2005: 278).

Gunnâm Uygur tarihinde "*Hocalar Devri*" (1678-1755) olarak adlandırılan zaman diliminde yaşamıştır. Şair hayatının bir döneminde "*Hocalar Devri*"nin en büyük dinî ve siyasî önderlerinden *Appak (Hidayetullah) Hoca*'nın bağında bahçıvan, fenerci ve aşçı olarak çalışmıştır (Tursun 1986: 64).

Meşreb (Baba Rahîm)

Gunnâm ile aynı dönemde yaşamış olan edebî şahsiyetlerden birisi de asıl adı *Abdurrahim* olan ve daha çok kullandığı *Meşreb* mahlasıyla tanınan *Baba Rahîm*'dir. Şair şiirlerinde *Meşreb* mahlasının yanında; *Meşreb-i Mehdi*, *Meşreb-i Kâleler*, *Meşreb-i Asî*, *Meşreb-i Divâne*, *Tilbe Meşreb* mahlaslarını da kullanmıştır (Gedik, 2013).

Meşreb'in doğum tarihi konusunda farklı kaynaklarda farklı tarihler verilmekteyse de şairin 1711 yılında Belh valisi *Mahmud Katagan*'ın huzurunda onu küçük düşürücü davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle idam edilmesi herkesçe bilinen tarihî bir gerçektir. *Meşreb*'in kabri bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Kunduz şehrinde dir.

1979 yılında Abdurreşid Adgugapurov tarafından yayıma hazırlanan "*Meşreb Şiiriyatı*" adlı eserde *Meşreb*'in 1640 yılında doğduğu, 1711 yılında öldüğü bilgisi verilmektedir (Osmanov 2004: 2). *Özbek Sovyet Ansiklopedisi* nde verilen bilgilere göre *Meşreb* 1657 yılında doğmuş ve 1711 yılında ölmüştür. Kendisi 23-24 yaşlarında Kaşgar'a gelip *Appak (Hidayetullah) Hoca*'nın müritlerinden birisi olmuştur (**Özbek sovet ensiklopediyasi**, 1971: 71, 72).

Meşreb'in babasının adı *Velibaba (Molla Veli)*, annesinin adı ise *Bibi Selime*'dir. *Meşreb* gençliğini doğduğu şehir Namengân'da geçirmiş ve burada medrese tahsili görmüştür.

Daha sonra ise Seyidiye Hanlığı içerisinde yer alan Kaşgar şehrine giderek *Appak (Hidayetullah) Hoca*'nın müridi olmuştur.

Meşreb Appak (Hiadyetullah) Hoca'nın tekkesinde iken buradaki hizmetçi bir kıza âşık olduğu için tekleden kovulmuştur. Bundan sonra Orta Asya coğrafyasının değişik yerlerini gezmiş, Türbeleri ziyaret etmiş, veli zatlarla görüşmüştür. Daha sonra müridi olduğu şeyhi *Appak (Hiadyetullah) Hoca* tarafından affedilmiş ve tekrar Kaşgar'a dönmüştür (Fidancı 1994: XII). *Meşreb*'in *Divân*, *Kitâb-ı Mebde-i Nûr* ve *Kimyâ* adlı üç eser vardır.

Divân-ı Gunnâm'da Meşreb (Baba Rahîm)'i İzleri

Çağatayca'nın *Klasik Sonrası Devri*'ne ait eserlerden birisi olan *Divân-ı Gunnâm*'ın hem yazıldığı hem de istinsah edildiği tarih bilinmemektedir. Çok köklü kültür birikime sahip Uygur Türklüğü sahasında yazılmış bu eserin bugüne kadar iki nüshası bulunabilmiştir. Bunlardan ilki (A nüshası) 1957 yılında Yarkent'te Erşiddin Tatık adlı bir kişi tarafından Saim Ahun adlı birisinden satın alınmıştır (Osmanov, 2004: 1). *Divân-ı Gunnâm*'ın ikinci nüshası (B nüshası) ise 1993 yılında Atuş şehrinin Üstünatuş Köyü'nde bulunmuştur (Öger, 2014).

Divân-ı Gunnâm'ın A Nüshasının Yeni Uygurca çevriyazısı ilk olarak *Bulak Dergisi*'nin 1981 yılı 3. sayısında yayımlanmıştır.¹ Yayımlanan bu divân toplam 85 gazel, 25 rubaî, 1 terci-i bend ve tamamlanmamış 1 mesnevîden oluşmaktadır. *Divân-ı Gunnâm*'ın A nüshası ile ilgili ikinci çalışma Yeni Uygurca çevriyazısının yanına divânın tıpkıbasımı ve şerhi de eklenerek 2004 yılında Mirsultan Osmanov tarafından Ürümçi'de yayımlanmıştır (Osmanov, 2004). Eserin tıpkıbasımında *Meşreb (Baba Rahîm)*'e ait bazı muhammesler de yer almaktadır. Bu muhammeslerin bir kısmı yarım ve eksiktir, ayrıca eserde yer alan muhammeslerdeki bazı sözcükler de okunaksız durumdadır. *Divân-ı Gunnâm*'ın A nüshasını ilgi çekici kılan bir diğer özellik de 80. gazelde "*meşrebmen*" redifinin kullanılmış olmasıdır.

Gunnâm (Muhammed Emin Hırkatî) ile *Meşreb (Baba Rahîm)*'in aynı dönemde yaşamış olmaları ve yine her iki şairin bir müddet *Appak (Hidayetullah) Hoca*'nın tekkesinde bulunmuş olmalarından hareketle *Divân-ı Gunnâm*'da *Meşreb*'e ait muhammesler ile ilgili birkaç ihtimalden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki *Divân-ı Gunnâm*'a ait şiirlerle *Meşreb* muhammeslerine ait varakların karıştırılıp divâna yanlışlıkla eklenmesi, diğeri ise *Meşreb*'e ait muhammeslerin de *Gunnâm*'a ait sanılıp müstensih tarafından bilinçsiz bir şekilde divâna kopya edilmiş olmasıdır. Hem *Gunnâm*'ın hem de *Meşreb*'in halk tarafından çok sevilmesi ve itibar görmesi bir müddet sonra iki şahsiyetin halkın zihninde karışıp tek kişiymiş gibi algılanmış olabileceği de üçüncü bir ihtimal olarak değerlendirilebilir. Fakat söz konusu varsayımları daha somut bir şekilde değerlendirebileceğimiz tarihî kaynaklardan şimdilik yoksunuz.

Divân-ı Gunnâm'ın A nüshasındaki *Gunnâm*'a ait olan gazellerin, muhammeslerin, terci-i bendin ve mesnevînin yazı karakteri ile "*Meşreb*" mahlası ile yazılan muhammeslerin yazı karakteri ile bir ve aynıdır. Bu durum aynı müstensihin elinden çıkan varakların birleştirilme esnasında sonradan yanlışlıkla eklendiği ihtimalini şimdilik daha güçlü kılmaktadır.

1 Bulak Jurnili, Uygur Klassik Edebiyatı ve Helk Ağzı Edebiyatının Mecmuası, Şincan Helk Neşriyeti, 1981 yılı, 3. Sayı, Ürümçi.

Divân-ı Gumnâm'da Yer Alan Meşreb Muhammesleri

1.

1. ...
ây şanemâ gülgün yanıpsen mey içip rahşānmusen
berk uradur yulduzuñ hey hey meh-i tābānmusen
hōş kelip bir kütüsen cānmu sen cānānmusen
āllah āllah pāre köñlüme rahmetige .....muse

2. sözleriñ şeker suyu dur lebleriñ kând u 'asel
kâmetiñdür şeker başdın ayağıñı bedel
bir nevâ ayttı kulağ salğıl eşitgiñ fi al meâel
bülbülüñ men-men gülüm sen-sen gülsitān ezal
meşrebiñ örtendi ay gül âteş-i cevānmusen

2.

1. 'azm sofre-yi hatem neçe gülzārni kördüm
ol bāğ içide gül kebi dildārni kördüm
hem-rāhi anıñ yüz tümen āğyārni kördüm
büt boynıda vü belide .....ni kördüm
āzāde şıfat neçe giriftārni kördüm

2. öz bendide bolğan yanağa kıl mu bolurmu?
āzāde kişi boynı öz güllü mu bolurmu?
mey içmegüçe sākī yüzi gül mü bolurmu?
leb cāmığa koymay leb-i bülbül mü bolurmu?
sākī yüzide gamze-yi hūnbārni kördüm

3. ay zāhid hūrdın neme munça urasın laf
būşum kıyāmım küşidın boldı dilim
bu şiveleriñ ğarañıñ tu 'me-yi evkāf
çün kāf açıñ berhūsn kāf yana kāf
sendin tiledim bir gül ü miñ hārni kördüm

4. 'ışk olmağüçe bir kişide cānga hālildur
şumār elige ağı kaçan def' gülldur
her kim ki keâel bolsa aña zehr 'aseldür
ây dōst istegiñ bu 'aceb tāze meâeldür
'ışk oldı devāsı neçe şumārni kördüm

5. tā bağmağüçe her kişiğe fitnesi köp söz
mihr olmağüçe boldı kaçan ğayr kişi öz
yüz nev' tekellüm veli bu cānga ertür söz
ay 'ışk kerem eyle vü her luğ ki körgüz
bir yār yüzün körgeli miñ zārni kördüm

6. yüz körmegüçe kayısı 'āşık eyledi efgān
kirkik okı tegmey boladur kayısı yürek kan
her kim ki yüz elvān söz aytar barçası yalğan
şādık emes ol 'ışk ara tā bermegüçe cān
bir cāmığa miñ cāmı talab kelerni kördüm

3.

1. men yār üçün keldim ol yār mañadur
her yerde açılğan gül-i gül-zār mañadur
manşür nefis olmağan şerār mañadur
ay **meşreb** ne hāndan evvel ü didār mañadur
oáudın nefis olğaç yana didār mañadur

Yukarıdaki muhammeslerin yanında aynı eserde farklı muhammeslere ait bentler de bulunmaktadır. Bu bentlerde de yine "meşreb", "meşreb-i divane" mahlasları kullanılmıştır (Osmanov, 2004:350-356).

Divân-ı Gumnâm'da en ilgi çeken gazellerden birisi de "meşrebmen" redifi ile yazılmış olan 80. gazeldir:

1. kararım yok köñülde lahza divāne **meşrebmen**
koşun dek hūsn-i şem'in aylanıp pervāne **meşrebmen**

2. cihānıñ her ne barın aħiretni iltimās etmem
peridür yā melek andın bölek rindāne **meşrebmen**

3. işimdür faqr yolın tay kılıp kat'-ı ta'alluğdur
açıp mey tün ü kün men tālib-i meyhāne **meşrebmen**

4. meni zāhir közide körgeñ el özdin gümān eyley
veli el içredür-men barçadın bi-ğāne **meşrebmen**

5. serilip her tarafge yol yürürde pest ü bālā teñ
özümün hem haber yok hōşı yok mestāne **meşrebmen**

6. mañadur sāde-veşlik vera'-ı meydin ser-nigünluğ hōy
açuk a'zā yaruğ ten halk ara virāne **meşrebmen**

7. tapıp meşreb yolın terk eyle zāhidlik yolın gumnām
emes-men cüz-i tā'at mey içip mestāne **meşrebmen**
"Koş Tehalluşluk Hoş Nevâ Bülbül"² adlı makalede yu-
karıdaki gazelin Meşreb tarafından Gumnâm'a itafen yazıl-
dığı belirtilmektedir (Osmanov 2004: 2).

**Şāh Meşreb Menākub-Nāmesi'nde Gumnām (Mu-
ammed Emin Hırkatî)'m İzleri**

Divân-ı Gumnâm'da yer alan 31 numaralı kız redifli ga-
zel ile Şāh Meşreb Menākub-nāmesi adlı eserdeki 7 bentlik
aynı redifli gazel ile benzerlik göstermektedir.

**Divân-ı Gumnâm'm A nüshasındaki 31 numaralı ga-
zel**

1. bir bakıp köz uçdın tenge kigürdi cān **kız**
aylanıp yüz öğürüp kıldı yürekni kan **kız**

2. künde miñ derd okın attı hazin cānımgā
birige eylemedi lebleridin dermān **kız**

3. yüzige perde yapıp şem' üze fānūs kebi
yüz tümen zühd elini eyledi sergerdān **kız**

4. zālīm u kātīl ü cabbār ertür bi-şefkat
yār u āğyārni alıda bilür yeksān **kız**

5. 'ışkıda āhım otı uçkundur ay ile kün
kim degey boynı serv ü közidür çolfan **kız**

6. bu felek hāmı üze kılma gümān aħter dep
şadağa-yı hūsnüñe toldurdu dürr ü mercān **kız**

7. servni kaddıña gülni yüzünge zülfünge misk
oħşatılmas kişi ay nādire-yi devrān **kız**

8. kağ u nün köz ü lebiñ medd ü elif kadd u kaşuñ
rāy u esrār başıñdın ayağıñ kırān **kız**

9. 'ışk kāfirleriğe köz yaşım oldı tūfān
itleriñ kim ertür hem-rehi keştibān **kız**

10. küydür cenneti-i rıdvān eşigi ka'be-yi 'ışk
hür dek hizmetide bağladı kol candān **kız**

2 Bulak Jurnili, Uyğur Klassik Edebiyatı ve Helk Ağız Edebiyatının Mecmuası, Şincan Helk Neşriyeti, 1991 yılı, 3. Sayı, Ürümçi.

11. vaşl-ı gülzârı ara bülbül êrür bu gumnâm
şekkerin hânde bile tûti-yi hindüstân **kız** (Osmanov,
2004: 279, 280)

Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi adlı eserde yer alan aynı redifli gazel

1. bir bakıp mênge kara göz uçdın cânân **kız**
aylanıp yüz ögürüp kıldı yürekni kan **kız**
2. künde miñ derd okıdın attı hazin cânımğa
birirge elemedi lebleridin derman **kız**
3. yüziğa perde tutup şem' üzre fânüs kébi
yüz tümen zühd êlini eyledi ser-gerdâ **kız**
4. zâlim ü kâtil ü cebbar (hem) êrür bi-şefkat
yâr (u) ağıyârı aldığa bolup yeksân **kız**
5. bu felek-hâne öze kılmas gümân ahter döp
şüret-i hüsnuje toldurdı dür (ü) mercân **kız**
6. köydürüp cennet-i rıdvân eşiki hür-ı berin
hür dek hıdmetiğa bağladı bel devrân **kız**
7. vaşl gülzârı ara bülbül êrür bu meşreb
şekkerin külgüsüdür tûti-yi hindüstân **kız** (Fidancı,
1994: 33)

Şâh Meşreb Menâkıbı, *Meşreb*'in hayatını ve eserlerini anlatan mensur bir eserdir. Afganistan'ın başkenti Kabil'de basılan menâkıbın başında isim olarak *Dîvâne Meşreb-i Namengâni* yazısı mevcuttur. Muhteva olarak eserde Kalenderî bir şairin menakıbelerle dolu hayatı anlatılmıştır. Ancak bu hayatın merhaleleri, şairin yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerle verilmiş, şairin hayatı ile şiirleri arasında paralellikler kurulmuştur (Fidancı, 1994: XXI, XXII).

Sonuç

Gumnâm ve *Meşreb* ile ilgili var olan materyaller değerlendirildiğinde *Meşreb*'in şöhretinin ve tesir ettiği edebî muhitin *Gumnâm*'a göre daha geniş olduğu görülür.

Gumnâm Seyidiye Hanlığı (1514-1680) ve bu hanlığın son yıllarında ve *Hocalar Devri* (1678-1755) olarak adlandırılan dönemde yaşamış memleketi Kaşgar'da tanınmış ve şiirleri okunmuş şairlerden birisidir. Kendisinin bir dönem *Appak (Hidayetullah) Hoca*'nın bağında çalışması göz önüne alındığında yönetime yakın Osmanlı dönemi divân şairlerine benzer bir konumda üst kademedeki devlet yöneticileri

tarafından tanınan ve korunan bir sanatkâr olduğu tahmin edilebilir.

Meşreb ise asıl memleketi Namengân'dan Kalenderî bir derviş olarak çıkıp Orta Asya'da farklı yöreleri gezmiş ve buralarda halk ile bütünleşerek yaşamış bir sanatkârdır. Sanatını icra ettiği her yerde sevilmiş hakkında farklı rivayetler ve menkıbeler anlatılmış şiirleri dilden dile aktarılır olmuştur. *Meşreb*'in evliya olarak görülmesi onun birçok toplulukta olduğu gibi göçebe Kırgızlar arasında da "*Şâh Meşreb Evliya*" olarak bilinmesini ve tanınmasını sağlamıştır. Anonim şiirlerde de kendisinden çokça bahsedilmesi bu nedenledir:

"Şaarhuu cerde azan bar
Moldolor ayıp cat kılğan
Meşreb aytkan kazal (gazel) bar
Kutulbaysın, kaçkandan
Adamğa katık acal bar (Karasayev, 1996: 527)

Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi'nde yer alan gazelin *Dîvân-ı Gumnâm*'daki gazelle olan benzerliği aynı şekilde *Dîvân-ı Gumnâm*'da *Meşreb*'e ait muhammeslerin yer alması bizi şimdilik her iki şairin halkın zihninde birbiriyle özdeşleştiğini daha sonradan istisnah edilen eserlerde bu karışıklıkların ortaya çıktığı görüşüne yöneltmektedir. Söz konusu eserlerdeki şiirlerin orijinalleri tespit etmek için konuyla ilgili daha detaylı tarihî materyallere ihtiyacımız olduğu muhakkaktır. Zira her iki şairin kendi kalemleriyle yazılmış eserleri elimizde mevcut değildir.

KAYNAKÇA

- Mehsut, Tursun. (1986). *Uygur Klassik Edebiyat Tarihi, Urumçi: Maarif Helk Neşriyatı.*
- Uyguri, Sabit. (2005). *Uygurnâme (Uygurlar Hekkiye Umumi Mehumat), Nalmuta.*
- Mehsut, Tursun. (1986). *Uygur Klassik Edebiyat Tarihi, Urumçi: Maarif Helk Neşriyatı.*
- Gedik, Sadi (2013). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 14 Aralık 2013, http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1084.*
- O'zbek Sovet Ensiklopediyasi (1976). "Maşrab", 7- Tom, O'zbek sovet ensiklopediyasi, Toshkent.
- Osmanov, Mirsultan (2004). *Muhammed Emin Hırkatî (Gumnâm), Şincan Helk Neşriyeti, Ürümçi.*
- Öger, Adem (2004). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 23 Ekim 2014, http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4756*
- Fidancı, Mahmut (1994). *Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul.*
- Karasayev, Hüseyin (1996). *Kamus-nama, Şam yay., Bişkek*